

SZABÓ ANDRÁS

HERCZEG FERENC (+1598) - SZIKSZAI FABRICIUS
BALÁZS TANÍTVÁNYA SÁROSPATAKON

A Szepesi Kamara levéltára őrzi a sárospataki iskolát magas szintű kollégiummá fejlesztő tanár, Szikszai Fabricius Balázs, egy eddig kiadatlan autográf levelét.¹ Ez a levél nemcsak írójának személye miatt fontos számkra, hanem azért is, mert a pataki iskola egyik tanulójáról van benne szó. A keltezés: 1570. december 11. - tehát meglehetősen korai a forrás, különösen ha tudjuk, hogy a fennmaradt diáknévsor csak 1615-el kezdődik.² A levél megírásakor Sárospatak királyi birtok volt (Perényi Gábor már három éve meghalt, s Dobó Ferenc csak három év múlva kapta meg), ennek megfelelően a Kassán székelő Szepesi Kamara bizonyos mértékig felettese volt az iskolának is. Szikszai Fabricius Balázs jó viszonyban volt velük, mint a levél is utal rá, elsősorban Paczoth János tanácsossal állt kapcsolatban, de nem volt semmiféle ellentéte Bornemisza Gergely akkori csanádi püspökkel, a Kamara elnökével sem.³ Ez odáig ment, hogy a Kamara tanácsosi állását is felajánlották neki, ő azonban ezt, mivel nagy hivatástudattal rendelkező tanár volt, visszautasította.⁴

A Szepesi Kamara csak nemrég, 1567-ben, alakult meg, s jónéhány évig szüksége volt képzett új emberekre. Ez magyarázza, hogy Szikszai Fabricius sikerrel ajánlhatta tanítványát, Debreceni Herczeg Ferencet, az írnoki állásra. Herczeg hat esztendeig volt Szikszai tanítványa, ebből következik, hogy tanulmányait Kolozsvárott kezdte 1564-ben, s amikor mestere 1566-ban visszatért Patakra, ő is vele jött.⁵ Az ő esetében szerencsésen rekonstruálni lehet egy olyan életpályát, amely nem az egyházi karrier különböző lépcsőfokait járta be. Tanára sajnálkozva említi, hogy külső okok miatt kénytelen tanulmányait félbeszakítani, ez a vékony világi értelmiségi réteg megbecsültségének hiányát is mutatja. Tehetsége mindenestre Kassán is érvényesült: már mint a Szepesi Kamara írnoka kapott

Miksától nemességet, és ezt 1574-ben Zemplén vármegyében hirdették ki.⁶ A következő évben mint a Kamara titkárának a segédje (coadjutor secretarii) vált meg a hivatalától,⁷ valószínűleg ekkortájt nősült, felesége a nemesi családból származó Szigety Erzsébet lett, akitől gyermekei is születtek.⁸ Azonkívül, hogy (feltehetően csekélyke) birtokán gazdálkodott,⁹ elsősorban ügyvéd volt, méghozzá az adatok szerint igen sikeres és nagy tudású. Két esetben is képviselte például Alaghy Ferencet, aki korábban szintén Szikszai Fabricius Balázs tanítványa volt Patakon:¹⁰ 1588-ban a Regéc várárnak és uradalmának visszaszerzéséért indított perben, amikor 16 népes jobbágytelek lett számára jutalomként kikötve, s 1591-ben, amikor első felesége halála után Alaghyt az apósa gyilkossággal vádolta, ez utóbbi alkalommal hat népes jobbágytelket kapott Kiscigándon és egyet Bánócon élete végéig tartó használatra. Amikor 1598-ban meghalt, Alaghy Ferencnek pert kellett e birtokokért indítania, mert az özvegy nem akarta őket visszaadni.¹¹

Ami számunkra tanulságként adódik az elmondottakból, az az, hogy a 16. századi sárospataki iskola tananyagának feltétlenül tartalmaznia kellett bizonyos jogi ismereteket. Azt eddig is tudtuk Kassai Császár György emlékbeszédéből, hogy Szikszai Fabricius Balázs egyházjogot is tanított, s írt egy jogi szótárt, amellyel megpróbálta a "barbár" középkori szakkifejezéseket klasszikus latinnal helyettesíteni¹² - Herczeg Ferenc itteni tanulása még jobban megerősíti ezeknek a híradásoknak a hitelét. A négy évi munka a Szepesi Kamarában semmiképpen sem lehetett elegendő ahhoz, hogy sikeres ügyvéd váljék belőle, ehhez kellett a tanára által is kiemelt tehetsége, s kellett maga a tanár, Szikszai Fabricius Balázs, s annak univerzális, a jogi ismeretek területére is kiterjedő műveltsége.

Ezek után lássuk a levél magyar tartalmi kivonatát és eredeti latin szövegét:

Elküldi Debreceni Herczeg Ferencet, akiről már Paczoth Jánosnak is írt. A válaszlevélből kitűnik, hogy miután levizsgáztatják, minél előbb el kell foglalnia az írnoiki állást, ezért ajánlja őt. Alkalmasnak tartja a Kamarában előforduló mindenféle irat megfogalmazására, hat év alatt, amióta tőle tanul, jól megtanult latinul írni és beszélni. Nagy reményei voltak vele kapcsolatban, de az életében bekövetkezett kedvezőtlen változások miatt nem tudja tanulmányait tovább folytatni; nem kétli, hogy a címzettek meg lesznek vele elégedve.

Kívül: Reverendo, Magnifico, Generosisque ac Egregiis dominis, praefecto et Consiliariis Imperatoriae Maiestatis in Camera Scepusiensi, dominis et patronis colendissimis.

Reverende, Magnifice, Generosi ac Nobiles domini, patroni perpetuae fidei observantia colendi, obsequiam omnia sua animi subjectione commendat. Mitto ad Reverendum, Magnificum et Generosas dominationes vestras, Juvenem Franciscum Hertzeg Debrecinum, de quo <nuper> ad Generosum dominum Joannem Patsoth proxime scripseram. Intellexi enim ex eiusdem ad me datis litteris, voluntatem Reverendi, Magnifici et Generosarum dominationum vestrarum eam esse, ut primo quoque tempore isthic sisteretur, quo explorata eruditione, fide et solertia ipsius in numerum ascisceretur eorum, qui in ministerio scribendi suam navare solent operam. Quare hunc Franciscum Reverendo, Magnifico et Generosis dominationibus vestris commendo, non indignum meo quidem iudicio, quem in suam clientelam receptum, omni favore, benignitate ac patrocinio complectantur, cum ea sit ipsius doctrina, industria, modestia, et in omni officiorum genere sedulitas ac vigilantia, ut laudabilem possit adhibere operam, ad eas descriptiones faciendas, quae in Camera Maiestatis suae ad varias occasiones temporum et locorum erunt expediendae. Facultatem enim orationis Latinae et scribendo et loquendo non contemnendam consecutus est, hos sex annos quibus continuis, in tractatione bonarum disciplinarum mecum versatur. [..] certe singulari benevolentia complexus [..] innum toto hoc tempore non tantum propter ingenium, iudicii in politicis istis studiis maturitatem sed etiam spem illam et expectationem, quam de illa alebam, si in proposito honestissimo contentionis cursu, intempestivis quorundam persuasionibus, rationes rerum ipsius non fuissent conturbatae, in easque difficultates deductae ut curriculum studiorum continua amplius nequiret, sed novam vitae constituendae usum ingredi cogeretur. Non dubito autem quin industriam iuveni istius et scribendi facultatem mediocrem, Reverendus Magnificus et Generosae dominationes vestrae probaturae sint, ubi aliquod specimen ingenii ediderit. Et malo experientia ipsa virtutum harum praedicationem comprobari, quam nimis operosa commendatione gratiam et favorem Reverendi Magnifici et Generosarum dominationum vestrarum occupari. Si enim talem se gesserit qualem spero et opto, citra alieni etiam elogii subsidium, benevolentiam et studium Reverendi Magnifici et Generosarum dominationum vestrarum facile demerebitur. Bene valere Magni-

ficentiam Tuam, Generosas dominationes vestras cupio, meaque promptissima officia commendo. Ex Patach 11. Decembris 1570.

Reverendi Magnifici et Generosarum dominationum
vestrarum cliens subiectissimus.

Basilius Fabricius
Zikzovianus¹³

Jegyzetek

1. Magyar Országos Levéltár E 254. Repraesentationes, informationes et instantiae, 1570. december No. 4.
2. Marton János, **A sárospataki ref. főiskola története I.**, Sárospatak 1931. 157.
3. Paczothról és Bornemiszárról: Acsády Ignác, **A pozsonyi és szepesi kamarák 1565-1604**, Bp., 1894. 33, 112.
4. Kassai Császár György, **Oratio de vita et obitu ... Basilii Fabricii Zikzoviani ...**, Wittenberg, 1577. Typis Clementis Schleich et Antonii Schöne, I lr. (RMK. III. 665.)
5. Szikszai Fabricius életrajzi adatairól: Zoványi Jenő, **Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon**, 3. javított és bővített kiadás, Bp. 1977. 601.
6. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Fióklevéltára Sátoraljaújhely (Zemplén vármegye levéltára) Prot. 2. Pag. 645. - A sátoraljaújhelyi adatokért Dr. Hőgye István levéltárigazgatónak tartozom köszönettel.
7. **Ratio super perceptione et erogatione proventuum Camerae Scepusiensis**, OSzK Kézirattár Fol. Lat. 958. I.k.f.112r. - A Szepesi Kamara 1604 előtti személyi állományáról archontológiai feldolgozás idáig nem született.
8. Magyar Országos Levéltár E 148. Neoregistrata Acta, Fasc. 4C0. No. 23.
9. Zemplén vármegye levéltára (vö. a 6. jegyzetet) őrzi néhány peres iratát az 1590-1596 közötti időből a bodrogszögi és szerdahelyi

erdő használatáért, valamint a borsi és szögi birtokokért: Loc. 90. No. 511, 515.

10. Lukcsics Pál, **Szikszai Fabricius Balázs levelei a Melith családhoz**, in **Magyar Nyelv** 1931. 259-260. - ILLÉSSY János alább idézendő családtörténeti munkájából egyértelműen kiderül, hogy az Alaghy-fiúk, akik 1575-ben Patakon tanultak, Ferenc és István voltak.
11. Illéssy János, **A mikófalvi Bekény család leszármazása és története**, Bp., 1902. 70, 82.
12. Kassai Császár György **i. m.** I 3r, K 2v.
13. A szövegközlésben alkalmazott jelek: < > = kihúzott szó, [..] = lyuk miatt olvashatatlan szó.